

Het stadspark als sociaal erfgoed

Paul Kurstjens*

Aan stadsparken dicht men nog steeds een sociale rol toe. Maar anders dan in de begintijd van de parkaanleg in Nederland (negentiende eeuw), toen sociale doelstellingen voortsporen uit maatschappelijke ideaalbeelden, lijken de hedendaagse doelstellingen zich te beperken tot nagestreefde functies en activiteiten die iets te maken hebben met de gemeenplaats 'recreatie en vrijetijdsbesteding in de openlucht'. In dit artikel passeren een aantal doelstellingen, die tot de Tweede Wereldoorlog bij de legitimatie van parken gebezigd werden, in willekeurige volgorde de revue. Keer op keer wordt daarbij de vraag opgeroepen of en in welke hoedanigheid deze doelstellingen heden ten dage nog van toepassing zijn.

Zedenmeester

Het stadspark stond lange tijd symbool voor onberispelijk gedrag. In Engeland, dat niet alleen voorop liep in de Industriële Revolutie maar ook in de aanleg van openbare parken, dacht het parlement in de eerste helft van de negentiende eeuw dat door de aanleg van stadsparken de arbeiders uit de café's gelokt kon worden [1]. De smaak van de gegoede burgerij bepaalde toentertijd tevens het ontwerp van een stadspark: de Engelse landschapsstijl. Deze stijl ging uit van het zoekende oog (vista's) tijdens keurige wandelingen in gepaste kledij. Het gras betreden was verboden. Kinderen dienden zich koest te houden. Speelvoorzieningen waren niet voorhanden. Soms bevond zich ergens in het park een uitspanning waar een consumptie genuttigd en naar een optredende fanfare of strijkje geluisterd kon worden. Rondlopende parkwachters handhaafden de orde en goede zeden. Dat de arbeiders niet zondermeer gesteld waren op deze paternalistische boodschap in smaakvolle verpakking laat zich raden.

Hoewel er in de tweede helft van de vorige eeuw al speelvoorzieningen aan de randen van stadsparken verschenen, de parkwachters nadien verdwenen en momenteel het park als zedenmeester voor de arbeidende klasse definitief afgedaan lijkt, verwijzen sommige hedendaagse verbodsborden nog steeds naar de kennelijk algemeen veronderstelde tegenstrijdigheid van het begrippenpaar: zedige natuur en onzedig mens.

Heelmeester

Met de Industriële Revolutie groeide het sanitaire denken. Ziekteverschijnselen en epidemieën verloren hun mythische lading ten gunste van een medische en sociaal-medische verklaring. Parken dienden de volksgezondheid, voorwaarde voor werklust en arbeidskracht. Net zoals riolering, waterleiding, ziekenhuizen en dergelijke, maakten parken onderdeel uit van de sanitaire infrastructuur.

Sommige hedendaagse verbodsborden verwijzen nog steeds naar de kennelijk algemeen veronderstelde tegenstrijdigheid van het begrippenpaar: zedige natuur en onzedige mens.

tuur. Bij de aanleg van het Vondelpark in 1863 legden de initiatiefnemers bijvoorbeeld een rechtstreeks verband tussen wat zij noemden de uitspanning in het park, dat wil zeggen lichaamsbeweging en frisse lucht, en de inspanning van de arbeid [2]. Frisse lucht als medicijn zou overigens nog lange tijd het sanitaire denken domineren (denk aan tuberculose). Met uitspanning bedoelde men overigens ook het geestelijk bijkomen van de zware arbeid. De reproductie van arbeidskracht bestreek zodoende zowel de lichamelijke als de geestelijke kant van dezelfde medaille.

Het woord uitspanning mag inmiddels ingewisseld zijn voor actieve en passieve recreatie, maar dat neemt niet weg dat aan deze bezigheid in het stadspark waarschijnlijk toch nog een heilzame werking wordt toegedicht.

Monument

Hoewel de Woningwet van 1901 ingege-

ven was door het hiervoor genoemde sanitaire denken, ontbrak daarin het openbare groen. Deze wet beperkte zich tot de woningbouw, straten, grachten en pleinen. Pas na een wijziging in 1921 konden gemeenten, ongeacht de bezwaren van particuliere grondeigenaren, parken aanleggen.

Aldus zijn vele stadsparken van vóór 1921, met uitzondering van de stadswandelingen op de voormalige vestingwerken, afkomstig van rijke burgers. Zij schonken of verkochten hun landgoederen aan de gemeente of legden parken aan voor een beperkt gezelschap (vereniging) dan wel voor de hele bevolking, waarin hun eigen smaak prevaleerde. Daardoor kregen stadsparken een monumentaal, filantropisch en elitair tintje. De stadsparken van latere datum zijn aangelegd en bekostigd door de overheid, die deze vooral zag (en ziet) als een vorm van voorziening. Tegenwoordig krijgen de bovengenoemde oudere stadsparken vooral aandacht als cultu-

* Stedebouwkunige

